

K NIEKTORÝM OTÁZKAM GENÉZY STRANY

JOZEF GREGOR

V súčasnom období, keď marxizmus ako veda prežíva pojmovú i obsahovú renesanciu, keď na báze marxizmu vznikajú rôzne názory a hypotézy, keď sa marxizmus diferencuje nielen horizontálne, ale aj vertikálne, keď v tomto renovačnom procese vznikajú extrémny, ktoré sú v daných vedeckých i spoločensko-politických podmienkach predpokladom (pokiaľ nejde o ich zabsolútnenie) utvárania optimálnych, k pravde sa približujúcich stanovísk, nemožno vynechať z tohto procesu ani názory na stranu, jej poslanie a význam. A ako to už pri každej renovačnej procedúre býva, aj tu treba začať od začiatku, od prvých predstáv a názorov o strane až po súčasnosť.

V podstate možno stanoviť pri genetickej analýze strany tri základné etapy — vznik, vývin a činnosť strany do socialistickej revolúcie, ďalej počas budovania socializmu a od neho až po vybudovanie komunistickej spoločnosti.

Ťažisko problematiky je v etape do vzniku socialistickej revolúcie a v období budovania socialistickej spoločnosti.

*

Marx a Engels formovali svoje prvé názory o poslaní komunistov v období, keď sa proletariát ešte iba začal triedne uvedomovať. Preto v Manifeste komunistickej strany ešte konštatovali, že »komunisti nie sú osobitnou stranou oproti iným robotníckym stranám“.¹ Napriek tomu už v prvých názoroch sa črtá myšlienka nevyhnutnosti spojenia revolučnej teórie s proletárskym hnutím cez komunistov, ktorí sú „prakticky najrozhodnejšou, stále dopredu ženucou časťou robotníckych strán všetkých krajín; teoreticky vynikajú nad ostatnú masu proletariátu tým, že chápu podmienky, vývin a celkové výsledky proletárskeho hnutia“.² Od týchto úvah už nebolo ďaleko k tomu, aby Marx i Engels skonkretizovali svoje predstavy o potrebe takej politickej organizácie proletariátu, ktorá by znamenala skutočnú silu v spoločnosti. Stalo sa tak po skúsenostiach z revolúcie 1848, v apríli 1849. Vtedy sa Marx a Engels prvý raz vyslovili za utvorenie *osobitnej* robotníckej politickej strany. V tomto období bola pred komunistami prvoradá úloha napomáhať zjednotiť proletariát v triedu, utvárať a upevňovať triedne uvedomenie proletariátu a objasňovať jeho skutočné postavenie a úlohy v spoločnosti. Súčasne bolo úlohou komunistov organizačne, politicky a ideovo upevňovať a rozvíjať svoju politickú stranu a nepodliehať vplyvom maloburžoázných strán.

Marx a Engels vo *Výzve ústredného výboru Sväzu komunistov* z marca 1850 zdôraznili, že „robotnícka trieda má vystupovať čo najorganizovanejšie, najjednoduchšie a najsamostatnejšie, ak nechce, aby ju buržoázia ako roku 1848

¹ K. Marx - F. Engels, *Vybrané spisy I*, Bratislava 1963, 24.

² *Tamže*, 25.

zasa využila, a ak sa nechce dostať do jej vleku“.³ Engels neskôr napísal (1872—1873), že „každá skutočne proletárska strana... vytýči si vždy ako prvú podmienku triednu politiku, organizáciu proletariátu ako najbližší cieľ boja“.⁴

V období, keď sa rozvíjal kapitalizmus ešte v rámci voľnej súťaže, Marx a Engels si nesprávne mysleli, že už nastal čas pre vznik socialistickej revolúcie a z toho vyvodzovali pre proletársku stranu nutnosť orientovať proletariát na bezprostredné uskutočnenie socialistickej revolúcie. Pravda, tento svoj omyl včas kriticky prehodnotili v súlade s rozvojom robotníckeho hnutia. Keď už upadla revolučná vlna roku 1850, Marx oponoval Schapperovi, ktorý ešte vtedy tvrdil, že proletariát musí hneď uchopiť moc. Proletári budú musieť prežiť 15—20—50 rokov občianskych vojen „nielen kvôli tomu, aby zmenili tieto podmienky, ale aj kvôli tomu, aby zmenili sami seba, proletárov, a stali sa schopní politicky vládnuť“.⁵

Skutočný význam proletárskej strany vzrástol až v epoche imperializmu, keď sa proletárska revolúcia stala priamou praktickou nevyhnutnosťou.

Ťažisko revolučného robotníckeho hnutia sa presunulo začiatkom 20. storočia do Ruska. Pred robotníckou triedou Ruska bola úloha zvrhnúť najreakčnejší režim v Európe — cársku samovládu. Preto Lenin sústredil všetku pozornosť na vybudovanie takej revolučnej strany, ktorá by bola schopná viesť proletariát a všetok vykorisťovaný a utláčaný ľud do boja proti cárizmu a po jeho likvidácii do boja proti buržoázii.

Podľa Lenina robotnícka trieda môže splniť svoje historické poslanie len vtedy, keď bude mať vybudovanú bojovú, centralizovanú revolučnú marxistickú stranu, pevne spojenú s proletárskymi masami, ktorá bude spojením robotníckeho hnutia s vedeckým socializmom, ktorá bude politickým vodcom proletariátu, ktorá bude zjednocovať a riadiť triedny boj proletariátu na základe revolučného programu a všetky svoje skúsenosti a vedomosti dá do služieb boja za víťazstvo proletárskej revolúcie.

Od samého začiatku však Lenin narazil na ťažkosti pri budovaní základov takejto strany, strany *nového typu*. Odporcovia Leninových princípov budovania revolučnej strany (a to tak v Rusku, ako aj mimo neho) nesúhlasili predovšetkým s organizačnými zásadami, s revolučným programom a spôsobom jeho realizácie (diktatúrou proletariátu) a s podmienkami utvárania jednoty strany, a to nielen pred, ale aj po dobytí politickej moci. Odvolávali sa pritom na Marxa a svojvoľne si vykladali jeho chápanie strany robotníckej triedy „vo veľkom historickom zmysle“.⁶ Napríklad menševici odmietali pevnú organizačnú štruktúru strany okrem iného aj preto, že by to mohlo viesť k sektárstvu v robotníckom hnutí, k autoritatívnemu povýšeniu ideí na moc. Boľševici vychádzali z konkrétnej situácie svetového robotníckeho hnutia, najmä však zo situácie v Rusku a zastávali názor, že skutočný obsah Marxovho pojmu strany

³ Tamže, 78.

⁴ Tamže, 512.

⁵ K. Marx-F. Engels, *Spisy* 8, rus. vyd. 1931, 506.

⁶ K. Marx-F. Engels, *O umění a literatuře*, Praha 1951, 454.

„vo veľkom historickom zmysle“ možno realizovať iba vtedy, ak strana bude organizačne, ideove a politicky jednotná,⁷ ak bude dôsledne plniť revolučný program zavrhnutia moci vykorisťovateľov a budovania socialistického zriadenia.

Preto Leninovi tak mnoho záležalo na všestrannej jednote strany (bez jednoty strany nemôže byť ani jednoty v robotníckom hnutí) a na tom, aký program si stanoví a osvojí Sociálnodemokratická robotnícka strana Ruska.

Lenin bol presvedčený, že jedine vysokoorganizovaná, jednotná a zomknutá strana, ktorá nie je ochotná „vo všetkom a všetkým vyhovieť“, ale ktorá má jasný cieľ a program činnosti v spĺňaní najbližších a dlhodobých úloh najvyspelejšej časti robotníckej triedy, môže stáť na čele „veľkého politického hnutia proletariátu“.

Kritériom chápania strany „vo veľkom historickom zmysle“ bola pre Lenina a boľševikov skutočnosť, ako je pripravená splniť svoju úlohu, aká je jej reálna sila v celkovom revolučnom hnutí, aký je jej vzťah k revolúcii, či je schopná byť vedúcou organizujúcou politickou silou v konkrétnej revolúcii, či a nakoľko je schopná udržať, prehĺbiť a upevniť revolučný rozmach po víťazstve revolúcie alebo zasa nakoľko je schopná vedieť sa včas zorientovať po porážke revolúcie, skonsolidovať svoje sily a neupadnúť do pesimizmu.

Leninovou snahou bolo vybudovať *ideálnu* politickú organizáciu robotníckej triedy, ktorá by práve v revolúcii, v jej príprave, priebehu a výsledku osvedčila svoju ideovú, politickú, organizačnú a organizátorskú životaschopnosť. Preto kládol také náročné podmienky pre vstup do strany.

V reťazi subjektívnych faktorov revolučného procesu Lenin pokladal pevne organizovanú politickú stranu za *rozhodujúcu* podmienku víťazstva buržoázno-demokratickej revolúcie a jej prerastania v socialistickú revolúciu v Rusku.

Dejiny mu dali úplne za pravdu. V epoche výlučného panstva imperializmu vôbec nebolo možné inak vydobýť a udržať politickú moc ako prostredníctvom revolučnej strany nového typu a jej avantgardnej úlohy.

*

Po víťazstve prvej socialistickej revolúcie — ruskej Októbrovej revolúcie — sa znova a vo väčšom meradle začínajú vynárať otázky v súvislosti s poslaním strany, a to tak v Sovietskom sväze, ak aj mimo neho. Okruh problémov sa sústreďuje najmä na chápanie vedúcej úlohy strany pri budovaní socialistickej spoločnosti, na vzťah strany k triede a naopak, na systém diktatúry proletariátu a miesta strany v ňom, na vzťah strany k socialistickému štátu a k socialistickej spoločnosti. Teda v novej situácii, po dobytí politickej moci, vzniká celý rad nových javov a súvislostí, ktoré treba riešiť z aspektu poslania a významu strany.

Je prirodzené, že všetky tieto otázky sa vynorili najprv v Sovietskom sväze, ktorý až do roku 1945 bol jedinou socialistickou krajinou. Postupne, ako vznikali ďalšie socialistické krajiny, objavovali sa v tej či onej podobe uvedené otázky

⁷ Ak sa podívame na históriu vzťahov medzi menševikmi a boľševikmi, je zaujímavé, že to boli najmä boľševici, ktorí usilovali o jednotu s menševikmi a práve v rozhodujúcich chvíľach ruskej revolúcie (roku 1905—1907 i roku 1917).

aj v týchto krajinách. Vývin názorov na stranu, jej poslanie i postavenie v socialistickej spoločnosti od začiatku zaujímal a zaujíma aj komunistické strany v kapitalistických krajinách z praktických príčin, aby sa mohli vyvarovať prípadných chýb a omylov po víťazstve socialistickej revolúcie.

Obnova hospodárskeho života v povojnovom Rusku 1917, vrátane prekonnania vnútenej občianskej vojny, si vyžadovala energické a rýchle opatrenia, aby bolo možné zvládnuť situáciu v takej rozvrátenej a veľkej krajine, kde o chaos nebola núdza, tým viac, že interpretácia uznesení strany a vlády, ako aj ich praktické uskutočnenie bolo často svojvoľné, a teda proti duchu, podstate uznesení. Skutočnosť, že neboli k dispozícii nijaké skúsenosti z budovania socialistickej spoločnosti, že bolo nevyhnutné uskutočňovať diktatúru proletariátu za mimoriadne nepriaznivých vnútorných hospodárskych i politických podmienok, si vynuovala postupovať pri budovaní základov socialistickej spoločnosti veľmi nekompromisne a disciplinovane. Uskutočniť prvú socialistickú sociálnu revolúciu bez diktatúry proletariátu bolo úplne vylúčené. Preto Lenin rozhodným spôsobom odmietal akékoľvek pokusy, ktoré útočili proti diktatúre proletariátu. Je známe, že keď Plechanov a iní podporovali roku 1906 zvolanie robotníckeho sjazdu, Lenin pohotovo vystihol, že tu ide fakticky o vylúčenie možnosti nastoliť diktatúru proletariátu po dobytí moci, lebo robotnícky sjazd by viedol k mechanickému stotožneniu strany s triedou, k oslabeniu jej vedúcej úlohy. Lenin jednoznačne odmietol aj názory Zasuličovej, ktorá stotožňovala „širokú vrstvu robotníkov“ so stranou a vysvetlil, že „strana je uvedomelá, najvyspelejšia vrstva triedy, jej predvoj. Sila tohto predvoja je desaťkrát, stokrát a viackrát väčšia, než je početný stav. Je to možné? Môže byť sila sto ľudí väčšia než sila tisíc ľudí? Môže a je väčšia vtedy, keď je tých sto organizovaných... Práve na to, aby sa masa určitej triedy mohla naučiť chápať svoje záujmy a svoje postavenie, aby sa naučila robiť vlastnú politiku, práve na to je potrebné organizovať uvedomelé sily triedy“.⁸

Lenin bol aj proti postaveniu otázky — diktatúra strany alebo diktatúra triedy? Je známe, že odmietol názory nemeckých komunistov z Frankfurtu nad Mohanom, ktorí tvrdili, že v Komunistickej strane Nemecka stoja proti sebe dve komunistické strany: jedna strana vodcov, ktorá sa usiluje viesť revolučný boj zhora, a druhá masová strana, ktorá sa spolieha na revolučný boj zdola, a súčasne stavali otázku, kto má byť nositeľom diktatúry: komunistická strana či robotnícka trieda?⁹ „Už len to“, rozhorčoval sa Lenin, „ako bola postavená otázka: »Diktatúra strany, alebo diktatúra triedy? Diktatúra (strana) vodcov, alebo diktatúra (strana) nás?« svedčí o úplne neveriteľnej a nevyriešiteľnej

⁸ V. I. Lenin, *Spisy 19*, Bratislava, 1958, 360 a 363.

⁹ Bývalý vedúci činiteľ SKJ Milovan Djilas vo svojej knihe *Nová trieda — rozbor komunizmu ako spoločenského systému* znova nadhadzuje túto otázku prispôbenú na podmienky socializmu. Podľa Djilasa vraj vládnuca vrstva strany, ako aj štátne politické orgány sú jadrom a základňou tzv. novej triedy. Strana vraj „plodí“ triedu a nová trieda rastie a používa stranu ako odrazový mostík. Táto „nová trieda“ vraj silnie, zatiaľ čo strana slabne. To je podľa Djilasa osud každej komunistickej strany pri moci. Djilas stavia teda koniec koncov stranu proti triede a triedu proti strane pod firmou pojmov „vládnuca vrstva strany“ a „nová trieda“.

motanici . . . Je všeobecne známe, že masy sa delia na triedy . . . že triedy sú vedené obvykle a vo väčšine prípadov, aspoň v súčasných civilizovaných krajinách, politickými stranami, že politické strany sú podľa všeobecne uznaného pravidla vedené viac alebo menej stálymi skupinami najväznejších, najvplyvnejších a najskúsenejších osôb, volených na najzodpovednejšie funkcie — tieto osoby sa nazývajú vodcami. To všetko je abeceda. To všetko je jednoduché a jasné.“¹⁰

Lenin nerobil rozdiel medzi diktatúrou proletariátu a vedúcich pracovníkov, pretože diktatúru proletariátu nemožno uskutočniť bez „diktátorov, majúcich plnú právomoc“,¹¹ ktorých volia alebo menujú ustanovizne, ktoré majú taktiež diktátorskú plnú moc. Kým je tento diktát osoby v súlade s diktatúrou robotníckej triedy, t. j. namierený proti triednemu nepriateľovi, ktorý sa neuspokojuje s diktatúrou proletariátu, má diktát osoby plnú podporu robotníckej triedy. Len čo je diktát osoby v rozpore so záujmami diktatúry proletariátu, t. j. diktátor majúci plnú moc si začne osobovať právo stotožňovať vlastné, úzkoprse záujmy so záujmami triedy a strany, respektíve začne vydávať svoje subjektivistické a úzkoprse ciele a záujmy za objektívne ciele a záujmy celej strany a triedy, potom nastáva nesúlad medzi diktátom osoby a strany i triedy.

Často vzniká teraz názor, že Lenin nepokladal za nevyhnutné uskutočniť diktatúru proletariátu v podobe systému jednej strany a spravidla sa označuje za Stalinovu koncepciu myšlienka, že socializmus možno vybudovať iba pri existencii jednej strany.

Napríklad podľa tvrdenia M. Hájka vraj „bolševici pred Októbrom nepočítali s vytvorením diktatúry proletariátu vo forme systému jednej strany. Lenin predpokladal, že za vlády soviетov bude existovať i menševická a eserská strana . . .“¹²

Hájek vyvodzuje z Leninových myšlienok pred Októbrovou revolúciou o tom, že výlučne blok bolševikov s esermi a menševikmi a okamžitý prechod celej moci do rúk soviетov by znemožnil občiansku vojnu v Rusku, ďalekosiahle závery, že vraj bolševici predpokladali aj za vlády soviетov existenciu strany eserov a menševikov.

Naopak, Lenin a väčšina bolševikov spolu s ním vysvetľovali diktatúru proletariátu a jej uskutočnenie prostredníctvom jednej, najrevolučnejšej strany. Pol roka po nastolení diktatúry proletariátu Lenin napísal, že „kompromisníctvo časti bolševikov v októbri a novembri 1917 sa buď bálo dobytia moci proletariátom, buď sa chcelo *deliť* o moc rovnakým dielom nielen s »nespolahlivými súběžcami«, ako sú ľaví eseri, ale aj s nepriateľmi, černovcami a menševikmi, ktorí by nám nevyhnutne prekážali v hlavnom: v rozohnaní Ústavodarného

keď vládnúca vrstva strany si utvára svoju triedu, čím vraj strana a trieda v klasickom chápaní strácajú v socializme prakticky význam. Leninova odpoveď frankfurtským komunistom zostáva v platnosti aj na takéto a podobné názory, že sú „neuveriteľnou a nevyriešiteľnou motanicou“.

¹⁰ V. I. Lenin, *Spisy 31*, Bratislava 1954, 33.

¹¹ V. I. Lenin, *Spisy 27*, Bratislava 1954, 282.

¹² M. Hájek, *Komunisté a sociální demokracie*, Kulturní tvorba z 8. apríla 1965, č. 14.

zhromaždenia . . . v úplnom vybudovaní sovietskych inštitúcií (podčiarkol J. G.), v akejkolvek konfiškácii. Teraz dobyla, udržala a upevnila moc jedna strana, strana proletariátu, dokonca bez »nespolahlivých súbežcov«. Hovorí o kompromisníctve teraz, keď niet a nemôže byť ani reči o *delení moci, o vzdaní sa diktatúry proletárov* (podčiarkol J. G.) proti buržoázii znamená jednoducho rapotať ako straka nacvičené, ale nepochopené slová¹³.

Fakt zostáva faktom. V Rusku reprezentovala robotnícke hnutie jedna strana; strana nového typu dobyla, udržala i upevnila moc sama, jediná, a preto by bolo nelogické, aby sa po víťazstve delila o moc s inými politickými stranami, respektíve vzdala sa vedúcej úlohy v štáte i v spoločnosti.

Menševici a eseri nenapomáhali vznik socialistickej revolúcie, ale naopak, brzdili vývin udalostí smerom k nej a po víťazstve Októbrovej revolúcie, keď mali možnosť aspoň vtedy sa zapojiť do revolučnej sociálnej premeny, neurobili tak, ba svoju činnosť zameriavali proti upevňovaniu moci robotníckej triedy v Rusku. Tým si sami pripravili podmienky na svoj zánik.

Preto Leninovi po prvých skúsenostiach z budovania socialistickej moci ani len na um neprišlo, keďže vychádzal z reálnej situácie, aby systém diktatúry proletariátu, založený na jednej strane, zrevidoval. Naopak, takýto vývin pokladal za prirodzený a rozhodne odmietol akékoľvek pokusy narušiť tento princíp. Na spoločnom zasadnutí delegátov VIII. sjazdu sovietskych členov Všeruskej ústrednej rady odborových sväzov a moskovskej mestskej rady odborových sväzov — členov KS(b)R, ktoré sa konalo 30. decembra 1920, Lenin skriticizoval Trockého brožúru *O poslaní a úlohách odborových sväzov*, v ktorej Trockij prisudzuje odborom úlohu uskutočňovať diktatúru proletariátu. Podľa Lenina však „diktatúru proletariátu nemožno uskutočniť pomocou organizácie, ktorá združuje celý proletariát . . . Diktatúru môže uskutočniť jedine predvoj, ktorý vstrebal do seba revolučnú energiu triedy“¹⁴.

Podobne ostro odsúdil Lenin na X. sjazde KS(b)R v marci 1921 aj pokusy zorganizovať tzv. robotnícku opozíciu. Kolontajová sa vo svojej brožúrke *Robotnícka opozícia* dožadovala, aby riadenie národného hospodárstva organizoval Všeruský sjazd výrobcov, zjednotený do odborových a výrobných sväzov, ktoré by volili ústredný orgán, riadiaci celé národné hospodárstvo. Sociálnou základňou tzv. robotníckej opozície mala byť triedne uvedomelá časť priemyselného proletariátu. Poslaním tzv. robotníckej opozície malo byť zachraňovanie strany a naprávanie, usmerňovanie jej línie. Stúpenci tzv. robotníckej opozície sa chceli alebo priamo zmocniť vedenia strany, alebo aspoň vytvoriť opozíciu v rámci strany s cieľom korigovať jej líniu. Nedospeli teda ešte k názoru vytvoriť samostatnú politickú stranu alebo to aspoň zatiaľ neproklamovali. Ich pokus možno v dôsledkoch hodnotiť tak, že boli proti tomu, aby strana robotníckej triedy reprezentovala systém diktatúry proletariátu.

Lenin však nemal nijaké pochopenie pre takýto úmysel a jednoznačne odsúdil úsilie stúpencov tzv. robotníckej opozície. Označil to najprv za syndi-

¹³ V. I. Lenin, *Spisy* 27, Bratislava 1954, 308.

¹⁴ V. I. Lenin, *Spisy* 32, Bratislava 1955, 13.

kalistickú, maloburžoáznú a anarchistickú úchylku a potom konštatoval: „Po dvaapoločnej existencii sovietskej moci sme vystúpili pred celým svetom a v Komunistickej internacionále sme povedali, že diktatúra proletariátu nie je možná inak ako prostredníctvom komunistickej strany... A po tomto k nám prichádzajú ľudia »triedne uvedomelí a triedne spätí«, ktorí hovoria, že »riadenie národného hospodárstva má organizovať všeruský sjazd výrobcov«...“¹⁵

Tendencie menševikov a všetkých ostatných likvidátorov v Rusku pred i po dobytí politickej moci boli v úplnom protiklade s cieľmi a úlohami strany v boji za zvrhnutie absolutizmu, za demokraciu a trvalé víťazstvo socializmu.

Lenin vtedy nemohol predpokladať, že sa z diktatúry triedy stane za nepredvídateľných okolností nástroj diktatúry jednotlivca, keď sa predtým postupne zaviedol diktát v strane.

Paralelne s upevňovaním socialistického zriadenia v Sovietskom sväze rástol a prehlboval sa i vplyv strany na spoločnosť. Tento proces bol vzájomne podmienený a úplne logický.

Úspechy pri budovaní socialistickej spoločnosti v takej zaostalej krajine, akou bolo cárské Rusko, boli neporovnateľné i s vyspelými kapitalistickými krajinami. Tieto i ostatné (najmä vojenské) úspechy sovietskeho ľudu si však čoraz viac začali prisvojovať vedúci stranícki činitelia na čele so Stalinom. Posmeľní týmito úspechmi začali suverénne rozhodovať o všetkom, no pritom často nesprávne a jednostranne. Vzmáhala sa nekritičnosť k takýmto rozhodnutiam, pretože ich dôsledky vysoko prevyšovali celkové úspechy výstavby socializmu. Až keď sa tieto dôsledky nesprávnych rozhodnutí začali hlbšie pociťovať, zdvihali sa i kritické hlasy. No postavenie vedúcich straníckych činiteľov, najmä Stalina, bolo už natoľko neotrasiteľné, že si mohol prispôbiť stranícky systém vo svoj prospech. Tak sa postupne zo strany vymazali leninské demokratické zásady a nastolil sa diktát jednej osoby v strane a, pochopiteľne, aj v štáte.

Keďže sa raz z vedúcich straníckych a štátnych pracovníkov, diktátorov majúcich úplnú právomoc a za pomoci inštitúcií majúcich úplnú právomoc nakoniec vyvinul systém kultu osobnosti, vzniklo tu potenciálne nebezpečenstvo opakovania sa takéhoto zavedenia diktátorského systému, ktorý je namierený vo svojej podstate proti demokratizácii života, proti slobode a ľudskosti, základných to stavebných prvkov socialistickej a komunistickej spoločnosti. To donucuje súčasných predstaviteľov jednotlivých komunistických strán, predovšetkým v kapitalistických krajinách, aby analyzovali príčiny redukcie diktatúry proletariátu na diktát jednotlivcov, príčiny vzniku systému kultu osobnosti a vyvarovali sa v budúcnosti podobných chýb.

Je charakteristické, že súčasní predstavitelia komunistických strán v kapitalistických krajinách riešia túto otázku celkom konkrétne, z hľadiska bezprostredných úloh rozvoja triedneho boja. Napríklad predstavitelia Talianskej komunistickej strany sa ako jedni z prvých zaoberali otázkami systému diktatúry proletariátu v súvislosti s perspektívou politického zjednotenia talian-

¹⁵ V. I. Lenin, *Spisy* 32, Bratislava 1955, 182.

skej robotníckej triedy. Keď v decembri 1963 hovoril Palmiro Togliatti na zasadaní ÚV TKS o otázke základne pre jednotu robotníckej triedy zdôraznil, že treba nájsť systém kontaktov a osobitnú artikuláciu medzi silami, ktoré akceptujú určitú jednotnú základňu, pričom si každá z nich ponechá svoju vlastnú tradíciu, svoju organizáciu a osobitosť. Z tejto zásady vychádza aj článok terajšieho generálneho tajomníka TKS Luigi Longa, uverejnený ako príspevok do diskusie o tejto otázke 19. decembra 1964 v *Rinascite*. Longo píše, že „hľadanie tejto jednotnej základne by sa malo orientovať na vypracovanie jednotlivých bodov programu, ktorý by bol vhodný pre súčasnú situáciu a vytyčoval by aj perspektívne požiadavky premien talianskej spoločnosti...“¹⁶

Teda talianski komunisti sa domnievajú, že najvhodnejší spôsob, ako sa vyvarovať kultu osobnosti, je utvoriť jednotnú základňu, ktorú by reprezentovali viaceré strany robotníckej triedy nielen pred vydobytím politickej moci, ale aj po jej vydobytí, po nastolení diktatúry proletariátu. Tento názor sa čoraz viac ujíma medzi predstaviteľmi komunistických strán v kapitalistických krajinách.

Waldeck Rochet, generálny tajomník Francúzskej komunistickej strany, priamo konštatoval, že keď vo vedení zavrhlí tézu o jednej strane v systéme diktatúry proletariátu, vôbec im nešlo o taktický manéver, ale o premyslené politické rozhodnutie, založené na analýze súčasných politických podmienok vo Francúzsku. Podľa Rocheta zo systému viacerých strán vyplýva, že „pri moci nebude jediná strana, ani riadiť nebude jediná strana, ale že pri moci budú, na moci sa budú podieľať všetky strany, ktoré sa zúčastnia na budovaní socializmu. Pokiaľ ide o otázku, ktorá bude mať najdôležitejšiu úlohu pri výstavbe socializmu, to bude závisieť od oddanosti jedných i druhých záujmom robotníckej triedy a od dôvery, ktorú ľud prejaví stranám zainteresovaným na výstavbe socializmu. Pravda, v duchu téz XVII. sjazdu Francúzska komunistická strana, ako avantgarda inšpirujúca sa princípmi marxizmu-leninizmu, bude sa usilovať hrať vedúcu úlohu, ale to nevyklučuje systém viacerých strán“.¹⁷

Francúzski komunisti, vychádzajúc z vlastných podmienok, idú zatiaľ najďalej pri objasňovaní diktatúry proletariátu založenej na systéme viacerých strán po dobytí politickej moci. Až prax však umožní posúdiť nakoľko je táto prognóza schopná realizovať sa a v akej konkrétnej podobe. No napriek tomu nemožno dopredu vylučovať jej prospešnosť pre rozvoj svetovej socialistickej revolúcie. Všetko bude závisieť od toho, aké stanovisko zaujmú tieto strany k revolúcii, či budú schopné do dôsledkov splniť program revolúcie a či po nastolení diktatúry robotníckej triedy budú úprimne pokračovať v premene kapitalistickej spoločnosti na socialistickú spoločnosť.

Ak sa v *Deklarácii predstaviteľov komunistických a robotníckych strán socialistickej krajiny* z novembra 1957 konštatuje, že „práve tak, ako v boji za zlepšenie životných podmienok pracujúcich, za rozšírenie a zachovanie ich demokratických práv, za dobytie a ubránenie národnej nezávislosti, za mier medzi národmi, aj v boji za dobytie moci a vybudovanie socializmu (podčiara-

¹⁶ Citované z Rudého práva z 31. januára 1965, č. 30, roč. 45.

¹⁷ W. Rochet, *Le marxisme et les chemins de l'avenir*, Paríž 1966, 67.

kol J. G.) vystupujú komunistické strany za nadviazanie spolupráce so socialistickými stranami¹⁸, vychádza sa tu z najnovších skúseností medzinárodného komunistického a robotníckeho hnutia. V Deklarácii sa priamo hovorí, že „ideologické rozdiely medzi komunistickými a socialistickými stranami nemajú byť prekážkou pre vytvorenie akčnej jednoty v mnohých aktuálnych problémoch, ktoré teraz stoja pred robotníckym hnutím“.¹⁹

Pravda, tieto zásady v Deklarácii vychádzajú z nevyhnutného predpokladu *vedúcej úlohy* marxisticko-leninskej strany v systéme diktatúry proletariátu. Akákoľvek iná interpretácia uvedených zásad spolupráce komunistickej strany so socialistickými stranami, respektíve popieranie vedúcej úlohy marxisticko-leninskej strany v boji za dobytie a vybudovanie socializmu sa tu ešte pokladá za revizionizmus.

Otázka viacerých robotníckych a popripade i ostatných pokrokových strán v systéme diktatúry proletariátu, ktoré sú ochotné pripravovať socialistickú revolúciu a po jej uskutočnení budovať socialistickú spoločnosť, si vyžaduje veľmi hlbokú analýzu, pretože ide o podstatnú zmenu obsahu pojmu klasického systému diktatúry proletariátu, v ktorom proletariát reprezentovala iba jedna strana. V tejto súvislosti bude naliehavé riešiť a vyriešiť najmä také otázky, ako: ktorá strana robotníckej triedy bude vládnuťou a aká bude vôbec štruktúra politickej moci pri existencii viacerých strán robotníckej triedy. Ďalej, aké možnosti budú mať robotnícke a pokrokové strany pre svoju činnosť a rozvoj a aká bude ich sociálna štruktúra.

Pri realizácii systému viacerých strán bude treba brať do úvahy nielen vnútorné podmienky jednotlivých krajín, ale aj medzinárodnú situáciu z hľadiska rozvoja svetovej socialistickej revolúcie. Meradlom, kritériom systému diktatúry proletariátu, založenom na princípe viacerých strán, by mala byť skutočnosť, nakoľko to bude osožné pre celkový vývin revolúcie, pre premenu kapitalizmu na socialistickú spoločnosť. Dnes sotva možno predpovedať dôsledky existencie systému diktatúry, založeného na princípe viacerých strán, pre vývin socialistickej spoločnosti za predpokladu, že všetky strany za socializmu budú mať rovnaké možnosti stať sa vládnuťciami stranami. Stojí to však za pokus. Veď keď môžu existovať viaceré buržoázne strany a striedať sa pri rozhodovaní a určovaní politiky vo svojich krajinách, tým menej môže vzniknúť dôvod proti podobnej situácii v socialistickej krajine, kde vládnuťou sa stane tá strana robotníckej triedy, ktorá bude mať za sebou väčšinu tejto triedy a ľudu.

Bolo by zjednodušením, keby sa systém viacerých strán pokladal iba za protiopatrenie na možnosť vzniku kultu osobnosti. Je to súčasne pokus o východisko jednotlivých komunistických strán v kapitalistických krajinách ako zaktivizovať triedny boj až po vznik a definitívne víťazstvo sociálnej revolúcie.

V systéme viacerých strán vidia niektoré komunistické strany vhodný prostriedok na mobilizáciu robotníckej triedy a jej strán v záujme premeny kapitalistickej spoločnosti na socialistickú spoločnosť.

¹⁸ *Dokumenty z moskovských porad*, Bratislava 1958, 29.

¹⁹ *Tamže*.

Vývoj speje k tomu, že komunistické strany v kapitalistických krajinách budú musieť čím ďalej tým viac nielen odvážne a smelo pristupovať k analýze medzinárodných a predovšetkým *vnútorných* podmienok, ale aj k aplikácii záverov z nej v záujme rozvoja triedneho boja až po víťazné uskutočnenie socialistickej revolúcie. Napríklad vo veľmi vyvinutých kapitalistických krajinách môže vzniknúť taká situácia, že politickú moc bude schopný vy dobyť sám *priemyselný* proletariát ako absolútne prevládajúca spoločenská zložka, bez podpory dedinského proletariátu. Bolo by nesprávne, keby sa taká možnosť nevyužila len preto, že by to narušilo doterajšie predstavy o nevyhnutnosti spojencov pre vznik a víťazstvo socialistickej revolúcie.

*

Celosvetovú revolučnú premenu kapitalizmu nemožno zastaviť. V rôznych kapitalistických krajinách sú rôzne spoločensko-politické i hospodárske podmienky pre vznik a víťazstvo socialistickej revolúcie, čo sa musí zákonite prejavíť aj na forme diktatúry proletariátu. Túto myšlienku vyjadril Lenin už roku 1916, keď konštatoval, že všetky národy nedospejú k socializmu rovnako, ale že každý národ „vnesie svojráznosť do tej či onej formy demokracie, do toho či onoho špecifického druhu diktatúry proletariátu, do toho či onoho tempa socialistických premien rôznych stránok spoločenského života“.²⁰ Pravda, pritom musí byť podstata diktatúry proletariátu jedna a tá istá. Musí viesť k premene kapitalistického zriadenia na socialistické zriadenie.

Diktatúra robotníckej triedy má konkrétnu historickú funkciu — zabezpečiť úplné a definitívne víťazstvo socializmu, vrátane prechodu k rozvinutej výstavbe komunizmu. Ak splní toto svoje poslanie, prestane byť nutnou v tej ktorej krajine z hľadiska vnútorného spoločenského vývinu.²¹ Diktatúra robotníckej triedy zanikne teda skôr, než zanikne *samotná trieda* i jej predvoj — komunistická strana.

Komunistická strana, ako najvyššia forma organizácie robotníckej triedy, podľa doterajších skúseností v jednotlivých socialistických krajinách je potrebná nielen na vydobytie politickej moci a uskutočnenie diktatúry robotníckej triedy, ale aj na jej premenu na všeludovú moc, na vytvorenie podmienok pre postupné a úplné odumretie či zánik štátu.

Kým po dobytí politickej moci sa spravidla zdôrazňovala predovšetkým *politická* funkcia štátu, po vybudovaní základov socialistickej spoločnosti sa zdôrazňuje zasa najmä *ekonomická* a *spoločenská* funkcia štátu ako jeho služba spoločnosti. Bezprostredne po dobytí politickej moci boli tendencie preceňovať alebo mechanicky stotožňovať záujmy strany so štátom i spoločnosťou. V súčasnosti prebieha v jednotlivých socialistických krajinách, vrátane našej krajiny, proces diferenciacie, respektíve delby práce medzi stranou a štátom. Zdá

²⁰ V. I. Lenin, *Spisy* 23, Bratislava 1956, 62.

²¹ Preto sa napríklad v treťom programe KSSS konštatuje: „Diktatúra proletariátu zabezpečila úplné a definitívne víťazstvo socializmu — prvú fázu komunizmu — i prechod spoločnosti k rozvinutej výstavbe komunizmu. Splnila tak svoje historické poslanie a z hľadiska úloh vnútorného rozvoja prestala byť v SSSR nutnou.“ (*Programy KSSS*, Bratislava 1962, 128.)

sa však, že v súvislosti s týmto procesom dochádza zas k preceňovaniu významu štátu v pomere k spoločnosti, prinajlepšom však k mechanickému stotožňovaniu štátnych záujmov so spoločenskými záujmami.

Nepochybne strana i štát majú veľký význam pri organizovaní spoločnosti, pri zjednocovaní individuálnych a spoločenských záujmov, avšak len čo dochádza k absolutizácii vedúcej úlohy strany alebo zasa k absolutizácii štátu, nastáva deformácia spoločenského pohybu, spoločnosti.

Stranu teda nemožno mechanicky stotožňovať ani s vlastnou triedou ani s diktatúrou robotníckej triedy ani so štátom a ani so spoločnosťou, respektíve naopak. Medzi nimi nie je absolútna, ale iba relatívna súvislosť. Historicky najprv vznikla robotnícka trieda, potom strana, respektíve strany tejto triedy, po nich diktatúra robotníckej triedy a socialistický štát. Vývin predurčil však takmer opačný zánik. Najprv zanikne diktatúra robotníckej triedy. Po nej zaniknú triedy a sociálne vrstvy, vrátane robotníckej triedy. Po zániku tried a vybudovaní komunistickej spoločnosti prestanú byť nevyhnutnými aj *politické* strany a *ostatné* politické inštitúcie vrátane štátu.

Samotný proces zániku politických strán i ostatných politických inštitúcií nemožno ešte dopodrobna predvídať. Už teraz sú však náznaky, že zániku politických inštitúcií bude predchádzať ich premena na riadiacu, organizátorskú a kontrolnú činnosť. Je pravdepodobné, že zo všetkých politických inštitúcií sa utvorí nakoniec celospoločenský orgán (či už v podobe samosprávy alebo v inej podobe), ktorý nebude stáť nad spoločnosťou, ale bude tvoriť vnútornú organickú súčasť spoločnosti a ako taký bude plniť funkciu *samoregulácie* spoločnosti.

Zhruba takúto perspektívu [od zjednotenia (vrátane mechanického) strany so štátom, od vedúcej úlohy strany v štáte i spoločnosti cez diferenciáciu, delbu činnosti medzi stranou a štátom k opätovnému zjednoteniu až po splynutie v celospoločenský *nepolitický* riadiaci orgán plniaci funkciu samoregulácie spoločnosti] vývinu rozhodujúcich nástrojov najrevolučnejšej a najhlbšej sociálnej premeny sveta možno na základe doterajších skúseností predvídať za predpokladu úplného a definitívneho víťazstva komunizmu na celom svete alebo aspoň v jeho rozhodujúcej časti.

*

Uvedený prehľad genézy strany z hľadiska jej poslania a významu v spoločenskom pohybe nás snáď dostatočne presvedča o tom, že vymedzenie funkcie strany a jej avantgardná úloha sa menili a naďalej modifikujú v procese historického vývinu. Historický vývin strany sa niekedy viac, niekedy menej zhodoval s Marxovými, Engelsovými a Leninovými názormi o strane. Význam strany v spoločnosti často narastal alebo klesal aj podľa toho, nakoľko sa zhodovali alebo rozchádzali teoretické princípy s konkrétnou politickou praxou strany. S hlavnými Marxovými, Engelsovými a Leninovými názormi o strane treba naďalej počítať pri teoretickom rozvíjaní aktuálnych otázok strany, ale aj pri ich aplikácii.

Йозеф Грегор

При генетическом анализе партии в общем можно выделить три основных этапа — возникновение, развитие и деятельность партии до социалистической революции, далее во время строительства социализма и с этого момента по завершение строительства коммунистического общества. Внимание автора сосредоточивается на первом и втором этапах.

С точки зрения этих трех исторических этапов следует подходить и к анализу партии как авангарда в общественном движении. На каждом этапе стоит на переднем плане другая функция партии и этой функции подчинено содержание и направление деятельности партии. Антиисторический подход к партии всегда приводил к ослаблению рабочего движения, к замедлению процесса мирового социалистического преобразования мира.

В основном можно выделить две крайности антиисторического подхода к партии. Во-первых, т. н. выдвигание вперед значения и функции партии в структуре общественного движения, что тормозит возникновение социалистической революции или препятствует ему. Во-вторых, насильственный перенос функции партии, которую она выполняла в предыдущий период на последующий период, что приводит к извращению и торможению движения в обществе.

Любые тенденции делать из партии самоцель приводят наконец к уничтожению влияния партии на движение в обществе.

Исторический процесс самоосуществления партии в общественном движении ведет к новому качеству общества, которым одновременно кончается существование всех политических учреждений, в том числе и партии.

ON SOME QUESTIONS OF THE GENESIS OF THE COMMUNIST PARTY

Jozef Gregor

By means of a genetic analysis of the communist party, three basic stages can be found out — the origin, development and activity of the communist party until the socialistic revolution, further during the building of socialism, and from it to the building-up of communist society. The present contribution deals mainly with the first and second stage.

It is necessary to approach also the analysis of the communist party as a vanguard in the social movement from the standpoint of the above historical stages.

At each stage, different *functional character* of the party comes forward, to which the contents and orientation of the activity of the party is being subordinated. A non-historical approach to the communist party always led to the weakening of the labor movement and of the development of the socialistic transformation of the world.

Essentially, two extremes of the non-historical approach to the party can be found:

First, the so-called shift of the significance and functional character of the party in the structure of the movement of society ahead, which delayed the rise of the socialistic revolution or rendered it impossible.

Secondly, forced prolongation of the functional character of the party from the preceding historical stage in the next stage, which led to deformation and inhibition of the social movement.

Any trends aiming at the creation of *self-purposefulness* of the party lead after all to the paralysis of the party in the social movement.

The historical process of self-realization of the party in the social movement leads to a new social quality which means, at the same time, the end of the existence of all *political* institutions and hence of the communist party as well.